

УДК 343.132

Т. О. Рекуненко
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри оперативно-розшукової діяльності
Університету державної фіскальної служби України

ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ У ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНОГО ПРАЦІВНИКА

Оперативна робота відноситься до числа видів діяльності, здійснюваних в екстремальних, стресових для співробітників умовах. Вона характеризується рядом факторів, наприклад, дефіцитом часу і інформації, невизначеністю ситуації, емоційною значністю, підвищеною відповідальністю за прийняте рішення.

У своїй повсякденній роботі суб'єкти ОРД стикаються з негативною стороною життя, активною протидією злочинних елементів. У цих умовах може виникнути надпідозрілість, зникнути віра у людей. Така людина неправильно сприймає буття, в усьому бачить злий намір, наміри скоїти злочин. Таке перекручене сприйняття може привести до необ'єктивної оцінки ситуації і навіть до порушень законності. У процесі оперативно-розшукової діяльності формується стійкість до негативних подразників, яка в ряді випадків може перерости в психічні деформації: виникає байдужість до негативних явищ, неухважливість до людей, черствість і т.п. [1, с. 76].

Вказані особливості впливають на психологію особистості оперативного працівника. Формують у них наявність окремих специфічних, психологічних якостей.

Знання психології дозволяють оперативному працівнику пізнати обставини, які мають психологічну природу. Їх використання в оперативно-розшуковій діяльності допомагають оперативному працівнику зрозуміти мотивацію поведінки людини, оцінити психологічний стан конкретної особи, будувати та управляти взаємовідносинами з необхідними людьми.

На думку видатного вченого О.Ф. Долженкова, «загальна психологічна підготовка повинна бути поставлена в один ряд із тактичною підготовкою і спрямована на виховання здатності до самоаналізу, формування і вдосконалення специфічних видів сприйняття, здатності правильно фіксувати особливості виникаючих ситуацій, протистояти різним відволіканням у процесі роботи, розвитку оперативного мислення, здатності мобілізувати активні емоції, здатності керувати ними, розвивати вольові якості».

Оскільки оперативно-розшукова діяльність у силу своєї специфіки потребує вміння приймати рішення у випадках дефіциту часу, а запросити для рішення вказаних питань спеціаліста-психолога не завжди можливо, тому оперативний пра-

цівник повинен вміти самостійно, за допомогою експрес-методів визначити основні ознаки тих чи інших особливостей особи свідка, потерпілого, підозрюваного, які впливають на встановлення істини і вміло встановлювати з ним довірчі відносини [2].

Довірчі відносини в ОРД – це відносно усталений стан взаємодії між оперативним працівником і громадянином, який повідомляє йому конфіденційну інформацію для розв'язання оперативно-службових завдань.

Професійне спілкування забезпечується ретельним плануванням процесу знайомства. Під час планування враховуються індивідуально-психологічні особливості об'єкта: зацікавленість, його психологічний і соціальний тип, а також мотивація поведінки. Безумовно, велике значення має вибір приводу для знайомства. Часто пряме звертання викликає в людей стан психологічного дискомфорту і накладає негативний відтінок на перше враження.

Розвиток контакту між людьми в психологічному плані проходить три стадії: 1) взаємне оцінювання; 2) взаємна зацікавленість; 3) відокремлення в діаді.

Дослідження показують, що перше враження складається на основі сприйняття: зовнішнього вигляду людини; її експресивних реакцій (міміки, жестів, ходи тощо); голосу і мовлення [3].

Само собою зрозуміло, що оперативний співробітник, спілкуючись з іншими людьми, може не відчувати ні симпатій до них, ні схильності, але в силу необхідності здійснювати ту чи іншу службову діяльність, викликати, формувати, підтримувати психологічні контакти з ними. Оперативний співробітник, який не приховує своєї приналежності до правоохоронних органів, вступає в контакт з людьми, які теж, найчастіше, не бажають спілкуватися з ним з різних міркувань, у тому числі кримінального плану, протиставлення органам влади, недовіри, остраху розправи, байдужості до подій і т.п. Його поведінка в спілкуванні з іншими людьми має бути адекватною займаному положенню і його ролі, функцій, обов'язків, оскільки інакше його можуть зрозуміти неправильно і викликати непередбачуване ускладнення (підозри в злочинних зв'язках, особистої зацікавленості у вирішенні питань, спробам підкупу і т.п.).

Слід підкреслити, що оперативному працівникові зовсім не обов'язково у всіх випадках встановлювати (формулювати) повний психологічний контакт, а тим більше довірливі відносини з людьми. Це залежить від поставленої мети, змісту оперативно-значущої інформації і відношення до нього джерела.

Психологами виділяються певні стадії встановлення психологічного контакту:

- 1) накопичення первинної згоди;
- 2) пошук спільних або співпадаючих поглядів, суджень, інтересів і т.п.;
- 3) прийняття принципів і якостей, пропонує для спілкування;
- 4) виявлення якостей, небезпечних для спілкування;
- 5) індивідуальний вплив та адаптація до партнера;
- 6) вироблення загальних правил взаємодії.

Існують і інші, приблизно такі ж позначення психологічного змісту стадій психологічного контакту, що дійсно має місце. Однак встановлення контакту залежить від багатьох обставин, але, перш за все:

- 1) чи є бар'єр до спілкування (контакту) або його немає;
- 2) якщо виявляється бар'єр, то які його справжні причини, чим він викликаний, яка його загальна характеристика;
- 3) чи існують реальні можливості для зняття, (нейтралізації) бар'єру або необхідні умови для цього відсутні; яке призначення контакту (майбутнього спілкування) його розвитку і обмеження, викликані специфікою оперативно-розшукової діяльності;
- 4) чи дійсно в ситуації, що склалася, є повнота психологічного контакту (його безконфліктність, взаєморозуміння, взаємодія і т.п.) або ніякої необхідності в цьому немає, і використовуються лише його окремі елементи.

Багатогранність ОРД вимагає більш суворого позначення психологічного контакту, що відрізняється від загальноприйнятого, перш за все, тому, що службова і особистісна сфери спілкування тут мають інше, своє власне призначення використання у всьому різноманітті для здійснення гласних та негласних оперативно-розшукових заходів [3].

Довіра і доброзичливість із боку об'єкта – це найістотніші умови в розвитку відносин. У зв'язку із цим формування довіри і доброзичливості як фази спілкування повинно бути предметом особливої уваги оперативного співробітника.

Розвиток її з урахуванням доброзичливості в спілкуванні з об'єктом багато в чому залежить також від уміння співробітника вирішувати конфліктні ситуації, які завжди виникають між людьми.

У Стендаля є вираз: «Уміння вести розмову – це талант». Люди не завжди замислюються над тим, наскільки досконало їхня словесна форма спілкування і не всі, на жаль, володіють даром «дієсловом палити серця людей», але до того, як слід спілкуватися, повинні прагнути всі, в тому числі й оперативні співробітники.

Для успішного здійснення спілкування і ведення переговорів співробітнику мало володіти юридичними та економічними знаннями, потрібна цілеспрямована спеціальна і психологічна підготовка. Усвідомлення особистих труднощів і визначення їх причин дозволяє оперативному співробітнику розвинути ті психологічні якості, які необхідні для успішного спілкування в оперативно-розшуковій діяльності [4, с. 43].

Окрему проблему в оперативно-тактичному аспекті ОРД становлять суперечності оперативного спілкування, особливо коли воно будується на певній примусовій основі. Не секрет, що об'єкти ОРД нерідко залучаються до цієї взаємодії без наявності в них такого бажання, а інколи й під загрозою застосування до них певних санкцій, що не може не призвести до психологічного протистояння. Крім того, під час оперативного спілкування дуже часто виникає проблема подолання психологічних бар'єрів, що можуть виступати у вигляді байдужості, недовіри, ворожнечі, пересичення тощо. Усе це веде до так званих конфліктів спілкування в ОРД. Практика свідчить, що психологічних бар'єри (інтелектуальний, емоційно-вольовий, мотиваційний) в оперативно-розшуковій діяльності набувають особливого, специфічного характеру.

Так, інтелектуальний бар'єр виявляється у вигляді розбіжностей у переконаннях, моральних позиціях, поглядах і залежить, передусім, від того, з ким оперативний працівник встановлює контакт (законослухняний громадянин чи правопорушник) та в якому статусі він виступає, тобто в легальному чи нелегальному. Це особливо важлива передумова щодо забезпечення успіху під час проведення оперативним працівником, скажімо, оперативної установки, розвідувального опитування, особистого пошуку. Нейтралізація такого психологічного бар'єру досягається шляхом вивчення, порозуміння та коригування моральних позицій по суті.

Мотиваційний бар'єр найчастіше виявляється в небажанні об'єктів оперативно-розшукової діяльності вступати в контакт з оперативним працівником із причин їхніх деструктивних психологічних установок [5].

Причини такого становлення людей до оперативно-розшукової діяльності різні, але головне тут полягає, мабуть, у тому, як і в якій історичній, політичній, економічній, соціально-психологічній ситуації в суспільстві формується образ

позитивного чи негативного героя, залученого до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності.

Сьогодні особливо виразно відбуваються переоцінки цінностей, а тому й змінюється ставлення громадян до місця й ролі в суспільстві донощика, чи «сексота» [6].

На успіх оперативного спілкування впливає також напруженість психіки оперативного співробітника. Вона може бути наслідком різних чинників, але головне тут полягає в підвищеній відповідальності оперативників під час прийняття рішень та необхідності невідкладного вжиття ними оперативно-розшукових заходів. Це – об'єктивно існуючий фактор екстремальності, яка зростає за рахунок прийняття рішень в обмежений проміжок часу, вади при цьому оперативної інформації, ризику, відчуження безпеки й т. ін.

Як відомо, екстремальних видів діяльності досить багато (наприклад, професія пілота, хірурга, машиніста потягу тощо). Але напруженість психіки в першого зникає після успішного завершення польоту, в другого – після закінчення хірургічної операції, в третього – після прибуття до місця призначення. В оперативного ж працівника повної розрядки не настає ніколи через нестабільність оперативної обстановки, постійне зростання її криміногенності, відсутність впевненості в тому, що навіть успішно завершена оперативна комбінація в майбутньому не призведе до негативних наслідків [7].

Підводячи підсумки, варто сказати, що психологія в діяльності оперативного працівника є невід'ємною складовою частиною. На нашу думку, використання оперативником психологічних знань складається з того, що після отримання їх у навчальному закладі ним мають у подальшому відпрацьовуватися відповідні навички, які будуть використовуватись потім для застосування цих знань в оперативно-розшуковій діяльності.

Література

1. Запорожцева Г.Є. Психологічний аналіз та визначальні умови вдосконалення діяльності ДІМ : дис.. канд. псих. наук / Г.Є. Запорожцева. – К., 1999.
2. Долженков О.Ф. Використання психологічних знань в оперативно-розшуковій діяльності / О.Ф. До-

лженков, Г.Є. Запорожцева, А.П. Кіцул, Є.В. Рижков.

3. Бодалев А.А. Формирование понятия о другом человеке как личности / А.А. Бодалев. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1970.

4. Чуфаровский Ю.В. Психология оперативно-розыскной деятельности / Ю.В. Чуфаровский, 2001.

5. Психология оперативного спілкування та діяльності оперативних підрозділів органів внутрішніх справ / за ред. члена-кореспондента АПРН України, професора Е.О. Дідоренка. – Луганськ, 2007. – 550 с.

6. Стан, проблеми і перспективи сучасної юриспруденції України в умовах Євроінтеграції: правові та суспільні аспекти // Матеріали

підсумкової науково-теоретичної Інтернет-конференції (Київ, 23 квітня 2015 року). – Київ.

7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://blogdocenturyatara.io.ua/s2303807/problemi_splilkuvannya_z_djerejami_informacie_v_operativno-rozshukoviy_diyalnosti_ta_oh_virishennya.

Анотація

Рекуненко Т. О. Використання психологічних знань у діяльності оперативного працівника. – Стаття.

У статті розглянуто питання особливої необхідності володіння сучасними працівниками правоохоронних органів (на прикладі оперативного працівника) загальних та спеціальних знань із психології, а також їх роль у діяльності правоохоронця.

Ключові слова: психологія, оперативний працівник, правоохоронні органи.

Аннотация

Рекуненко Т. А. Использование психологических знаний в деятельности оперативного сотрудника. – Статья.

В статье рассмотрен вопрос особой необходимости владения современными сотрудниками правоохранительных органов (на примере оперативного сотрудника) общих и специальных знаний по психологии, а также их роль в деятельности представителя правоохранительного органа.

Ключевые слова: психология, оперативный сотрудник, правоохранительные органы.

Summary

Rekunenko T. O. The use of psychological knowledge of operational employees. – Article.

The questions of ownership of special need modern law enforcement officials (for example, operational staff) general and specialized knowledge in psychology, as well as their role in the police.

Key words: psychology, operative officer police.